murber.ibolya_410_25

Akadémiai doktori értekezés tézisei

Murber Ibolya: Demokráciák hajnala az Osztrák–Magyar Monarchia romjain.

Magyarország és Ausztria demokráciatörténete

a századfordulótól 1918-ig

2026

Tudománytörténeti előzmények és célok

A parlamentáris tömegdemokrácia a 20. század első felében aszinkron módon, egymással párhuzamosan, egymásra több-kevesebb hatást gyakorolva formálódott Európa és Közép-Európa államaiban egyaránt. Nem egy 20. század végi nyugat-kelet irányú transzferről, hanem egyidejűségről és sokszínűségről volt szó, amik utólagosan állnak csak össze az európai parlamentáris tömegdemokrácia történetévé. Ennek egy önálló fejezete volt az első világháború utáni Ausztria eredményes demokratizálása, amint a magyar demokratizálási kísérlet, az utána következő politikai fordulatok ellenére is.

A közép-európai demokráciák hajnala az 1918-as esztendő, bölcsője pedig a századforduló Osztrák–Magyar Monarchiája volt. A Habsburg Monarchia széthullásakor az új ausztriai, magyar (és csehszlovák) vezetés egyaránt zászlójára tűzte a demokratizálást, azonban ennek megvalósulása jelentősen eltért egymástól. Ez az értekezés ennek miértjeiről, okairól és összefüggéseiről szól.

Ausztria és Magyarország 1918. őszi, gyors politikai átalakulásai első ránézésre ugyan sok hasonlóságot mutatnak, hiszen ugyanabból a kiindulópontból, az Osztrák–Magyar Monarchia széteséséből következnek. Azonban a dolgok mélyére ásva mégis számos eltérés válik láthatóvá. Ennek okait törekszem feltárni. Elsősorban arra keresem a választ, hogy milyen szituatív társadalmi tényezők és folyamatok játszottak szerepet abban, hogy 1918. őszén Ausztriában és Magyarországon az egyaránt meghirdetett demokratizálás ellenére az intézményi, proceduális megvalósítás jelentősen eltért egymástól. Történt ez annak ellenére, hogy a századfordulótól mindkét államban egyaránt felerősödtek a demokratizálási törekvések, a világháború alatt többnyire hasonló államhatalmi, politikai, gazdasági és társadalmi folyamatok zajlottak. Ezzel az összehasonlítással a parlamentáris tömegdemokrácia keletkezésének komplexitását és egyben szituatív jellegét hangsúlyozom.

A 20. század első felével foglalkozó történeti kutatások elsősorban a nyugat- és észak-európai demokratizálódás történetére koncentrálnak, főként a demokrácia megrokkanásának, válságának és bukásának perspektívájából.[1] Ezzel szemben az értekezésem középpontjában

[1] A két világháború közötti időszakra vonatkozó demokráciatörténeti alapmunkák az ezredforduló óta: Berg-Schlosser, Dirk / Mitchel, Jeremy (ed.) 2000: Conditions of Democracy in Europe 1919–39. Systematic Case Studies. Basingstoke; Mai, Gunther 2001: Europa 1918–1939. Mentalitäten, Lebensweisen, Politik zwischen den Weltkriegen. Stuttgart; Raphael, Lutz 2001: Imperiale Gewalt und mobilisierte Nation. Europa 1914–1945. München; Berg-Schlosser, Dirk / Mitchel, Jeremy 2002: Authoritarianism and Democracy in Europe 1919–39. Comparative Analyses. Basingstoke; Traverso, Enzo 2008: Im Bann der Gewalt. Der europäische Bürgerkrieg

hangsúlyosan a közép-európai demokrácia hajnala, a 19. században meginduló szukcesszív és az 1918. őszi felgyorsult demokratizálás áll.

Mark Mazower azóta már klasszikussá vált, a „sötét kontinensről" szóló munkájában[2]azt írta az 1918-ban győzedelmeskedett demokráciáról, hogy az jóformán 20 év alatt megszűnt létezni. Az brit történész megítélése szerint a demokratizálást a háborús összeomlás, illetve az azt követő politikai és gazdasági válság motiválta. Mazower gondolatmenetéhez kapcsolódva én is kiemelt figyelmet szentelek az osztrák és a magyar társadalom politikai térbe és döntéshozatalba való bekapcsolódásának.

Már a kortársak is összefüggéseket véltek felfedezni a gazdasági fejlettség és a politikai berendezkedés, illetve a demokrácia között. Az ő gondolatmenetükre támaszkodva azóta is számos munka indul ki abból a feltételezésből, hogy a demokratizálás és a demokrácia tartós konszolidálásának egyik előfeltétele a teljesítőképes gazdaság és a társadalmi jólét megléte.[3] Ugyan értekezésben a gazdasági összefüggések vizsgálata nem kap prioritást, és nem vizsgálom a gazdasági fejlettség hatását a demokratizálásra. Azonban Pieter Judsonnal[4] egyet értve, az első világháború okozta gazdasági-közellátási válság jelentőségét én is fontosnak tartom a társadalom politikai térbe való tömeges bekapcsolódásával összefüggésben.

Az első világháborús centenáriumi megemlékezések ugyan megélénkítették a kelet-közép-európai demokratikus kísérletek iránti érdeklődést,[5] azonban a térség demokráciatörténeti szintézisének megírása még várat magára.[6] Korábbi munkákban elsősorban a közép-európai 1918-as „forradalmi hullám" politikatörténeti összefüggéseinek számbavételére történtek

---

1914–1945. München; Gusy, Christoph (Hg.) 2008: Demokratie in der Krise: Europa in der Zwischenkriegszeit, Baden-Baden; Nolte, Paul 2013: Jenseits des Westens? Überlegungen zu einer Zeitgeschichte der Demokratie. In: Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte 2013/3. 275–301.; Nolte 2013.; Tooze, Adam 2014: The Deluge. The Great War and the Making of Global Order. London; Tim B. Müller / Adam Tooze (Hg.) 2015: Normalität und Fragilität. Demokratie nach dem Ersten Weltkrieg. Hamburg; Barth, Boris 2016: Europa nach dem Großen Krieg. Die Krise der Demokratie in der Zwischenkriegszeit 1918–1938, Frankfurt a.M.; Müller, Jan-Werner / Adrian, Michael 2018: Das demokratische Zeitalter. Eine politische Ideengeschichte Europas im 20. Jahrhundert. Berlin; Kurunmäki, Jussi / Nevers, Jeppe / te Velde, Henk (ed.) 2018: Democracy in modern Europe: a conceptual history. New York; Richter, Hedwig 2020: Demokratie. Eine deutsche Affäre. München.; Ramet, Sabrina 2020: Interwar East Central Europe, 1918–1941The Failure of Democracy-building, the Fate of Minorities. London.

[2] Mazower, Mark 1998: Dark Continent: Europe's Twentieth Century. London.;

[3] Többek között: Huntington, P. Samuel 1968: Political Order in Changing Societies. New Haven-London.; Lipset, Seymour Martin 1995: Homo politicus. Budapest.; Janos, C. Andrew 2003: Haladás, hanyatlás, hegemónia Kelet-Közép-Európában. Budapest.

[4] Pieter M. Judson, 2017: Habsburg. Geschichte eines Imperiums 1740–1918. München.

[5] Egy fontos alapmunka a ZOF tematikus száma: Laba, Agnes / Wojtczak, Maria (Hg.) 2015: „Aufbruch zur Demokratie?" Aspekte einer Demokratiegeschichte Ostmitteleuropas (1918-1939). Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 2015/2.

[6] Egy ilyen szintézisre törekvés: Hein-Kircher, Heidi / Kailitz, Steffen (Hg.) 2022: Verflochtene Herausforderungen politischer und gesellschaftlicher Demokratisierung. Ostmitteleuropas Demokratien zwischen den Kriegen. Marburg. Amiben azonban az ausztriai és magyar demokráciatörténet bemutatására nem vállalkoztak.

kísérletek.[7] John Swanson forrásgazdag szintézise pedig komparatisztikai megközelítéssel vizsgálta Ausztria és Magyarország első világháború utáni történetét.[8]

A Habsburg Birodalom utódállamai mind a mai napig eltérő emlékezetet[9] ápolnak az első világháború végéről. 1918. őszének kollektív emlékezete Lengyelországban, Csehszlovákia és a délszláv állam mai utódállamaiban az önálló államalapításról szól. Másrészt Ausztriában, Csehországban a történeti kutatások[10] és a kollektív emlékezet egyaránt a száz évvel korábbi, intenzív és sikeres demokratizálást is hangsúlyozza.

Ausztria korai demokráciatörténete iránt a tudományos érdeklődés csupán az ezredfordulót követően nőtt meg, ekkor születtek a meghatározó politikatörténeti és politológiai alapmunkák.[11] Korábban csupán a politikatörténeti áttekintések részeként említették a 20. század eleji demokratikus folyamatokat, egy hangsúlyos 1918. őszi cezúrával.[12] Az 1970–1980-as években néhány osztrák történész foglalkozott a politikai baloldal szerepével az 1918-as őszi

[7] Carsten, L. Francois 1973: Revolutionen in Mitteleuropa, 1918–1919. Köln.; Hajdu Tibor 1989: Közép-Európa forradalma. Budapest.

[8] Swanson, C. John 2001: The remnants of the Habsburg Monarchy. The shaping of modern Austria and Hungary, 1918–1922. New York.

[9] Romsics Gergely 2010: Nép, nemzet, birodalom. A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és Magyar történetpolitikai gondolkodásba, 1918–1941. Budapest.; Rumpler, Helmut / Harmat, Ulrike (Hg.) 2018: Bewältigte Vergangenheit? Die nationale und internationale Historiographie zum Untergang der Habsburgermonarchie als ideale Grundlage für die Neuordnung Europas. Bd. 12. Wien.

[10] Csehszlovákia 1918-as államalapítása és demokratizálásáról újabban: Feinberg, Melissa 2006: Elusive Equality. Gender, Citizenship, and the Limits of Democracy in Czechoslovakia, 1918–1950, Pittsburgh; Bugge, Peter 2007: Czech Democracy 1918-1938. Paragon or Parody? In: Bohemia 2007/1. 3–28.; Osterkamp, Jana 2009: Verfassungsgerichtsbarkeit in der Tschechoslowakei (1920–1939), Verfassungsidee – Demokratieverständnis – Nationalitätenproblem, Frankfurt/M.; Howe, J. Philip / Loman, A. Thomas /Miller, E. Daniel 2016: The Creation of the Conditions for Consociational Democracy and Its Development in Interwar Czechoslovakia. In: Bohemia 2016/2. 362–380.; Koeltzsch, Inez / Konrád, Ota 2016: From „Islands of Democracy" to „Transnational Border Spaces". State of the Art and Perspectives of the Historiography on the First Czechoslovak Republic since 1989. In: Bohemia 2016/2. 285–327.; Kondrád, Ota 2018: Widersprüchlich und unvollendet. Die Demokratie der Ersten Tschechoslowakischen Republik 1918 bis 1938. In: Vierteljahresschrift für Zeitgeschichte 2018/2. 337–347. Feinberg, Melissa 2006.; Bugge, Peter 2007.; Osterkamp 2009.; Howe / Loman / Miller 2016.; Koeltzsch / Konrád 2016.; Konrád 2018.

[11] Steiner, Guenther 2004: Wahre Demokratie? Transformation und Demokratieverständnis in der Ersten Republik. Frankfurt a.M.; Helms, Ludger / Wineroither, A. David (Hg.) 2012: Die österreichische Demokratie im Vergleich. Baden-Baden; Parlamentsdirektion (Hg.) 2009: Umbruch und Aufbruch. Parlamentarische Demokratie in Österreich. Wien; Rebhan, Hanno 2014: Entwicklung zur Demokratie in Österreich. Verfassung, Kampf um Gleichstellung und Demokratiedebatten in der Habsburgermonarchie (1867–1918). Marburg; Rebhan, Hanno 2018a: Demokratie ohne Demokraten? Die Demokratieverständnisse in den politischen Parteien der Ersten Republik Österreich 1918–1933/34. Eine begriffsgeschichtliche Analyse. Phd-disszertáció, Universität Wien.

[12] Goldinger, Walter 1962: Geschichte der Republik Österreich. Wien.; Plaschka, Richard G. / Mack, Karl-Heinz 1970: Die Auflösung des Habsburgerreiches. Zusammenbruch und Neuorientierung im Donauraum. Wien.; Plaschka, Richard Georg / Haselsteiner, Horst / Suppan, Arnold 1974: Innere Front. Militärassistenz, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918. In: Veröffentlichungen des Österreichischen Ost- und Südosteuropa Instituts. VIII-IX. 2. Wien. 120–125.; Weinzierl Erika / Skalnik Kurt (Hg.) 1983: Österreich 1918–1938. Band 1. Wien. 147–193.; Botz, Gerhard 1987: Krisenzonen einer Demokratie. Gewalt, Streik und Konfliktunterdrückung in Österreich seit 1918. Frankfurt am Main.; Hanisch, Ernst 1994: Der lange Schatten des Staates. Österreichische Gesellschaftsgeschichte im 20. Jahrhundert (1890–1990). Österreichische Geschichte in 10 Bänden, Band 10. Wien.

politikai eseményekben, akik közül Hans Hautmann rendkívül széles forrásbázisú munkáit forgattam nagy haszonnal.[13]

Az 1945 utáni második Osztrák Köztársaság intenzív vizsgálata évtizedeken át leárnyékolta, háttérbe szorította az első Osztrák Köztársaság történetét. A második világháború utáni demokratikus „sikertörténettel" hosszú ideig szemben állt az 1930-as évekre megbukott osztrák demokrácia története. Az ezredforduló előtt a két világháború közötti történeti kutatások fókuszában szinte kizárólagosan az 1938-as Anschluss és az oda vezető út állt. 2008-ban jelent meg egy két kötetes szintézisre törekvő tanulmánykötet, amelyben a korszak meghatározó történészei Ausztria 1918-as születését mutatták be politikatörténeti, gazdasági, társadalmi, párttörténeti és kultúrtörténeti aspektusból, azonban ebben a demokráciatörténeti folyamatok nem kaptak önálló tanulmányt.[14] Az ausztriai politikai intézmények jogtörténeti összefüggéseinek feltárásakor elsősorban jogtörténészek munkáira hagyatkoztam.[15]

Magyarországon 2026. februárban, értekezésem lezárásának idején a demokrácia kutatása továbbra sem tartozik a történetírói diskurzusok fő témái közé. Ugyan a dualizmus kori parlamentarizmus alkotmány- és politikatörténeti kutatása az utóbbi évtizedekben jelentős eredményekkel büszkélkedhet,[16] addig a „polgári demokratikus forradalom" állam- és jogtörténetéről az első és utolsó összefoglalást 1969-ben adta ki Schönwald Pál.[17] Ezért többnyire alkotmánytörténeti szintézisekre[18] és jogtörténeti tanulmányokra[19] hagyatkoztam

[13] Hautmann, Hans 1971: Die verlorene Räterepublik. Am Beispiel der Kommunistischen Partei Deutschösterreichs. Wien.; Hautmann, Hans 1987: Geschichte der Rätebewegung in Österreich 1918–1924. Wien–Zürich.

[14] Konrad, Helmut / Maderthaner, Wolfgang (Hg.) 2008: Das Werden der Ersten Republik... der Rest ist Österreich. Band I–II. Wien.

[15] Elsősorban Brauneder, Wilhelm 1994: Osztrák alkotmánytörténet napjainkig. Pécs.
Brauneder, Wilhelm 2001: Die Provisorische und die Konstituierende Nationalversammlung der Jahre 1918 bis 1920. In: Ernst Bruckmüller (Hg.): Parlamentarismus in Österreich. Wien. 110–129.
Brauneder, Wilhelm 2003: Österreichische Verfassungsgeschichte. Wien.; Olechowski, Thomas 2020: Staatsrat und Staatsregierung in der provisorischen Verfassung Deutschösterreichs. In: Gerald Kohl et al. (ed.): Festschrift für Thomas Simon zum 65. Geburtstag. Land, Policey, Verfassung. Wien. 221–233.; Olechowski, Thomas 2024b: The Idea of Revolution in 1918 (Kelsen's Circle). In: Matej Accetto et al. (ed.): Law and Revolution. Abingdon. 31–38.

[16] Szente Zoltán 2011: Kormányzás a dualizmus korában. A XIX. századi európai parlamentarizmus és Magyarország kormányformája a kiegyezés után 1867–1918. Budapest; Cieger András 2021: A magyar országgyűlés a dualizmus korában. I. kötet. A képviselőház (1865–1918). Budapest.

[17] Schönwald Pál 1969a: A magyarországi 1918–1919-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései. Budapest.

[18] Mezey Barna / Szente Zoltán 2003: Európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet. Budapest; Mezey Barna / Gosztonyi Gergely 2020: Magyar alkotmánytörténet. Budapest.

[19] Főként Mezey Barna 2011: A Nemzeti hitvallás jogtörténeti elemei. In: Kubovicsné Borbély Anett / Téglási András / Virányi András (szerk.): Az új alaptörvényről – elfogadás előtt. Tanulmánykötet az országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi Bizottsága által 2011. április 8-án azonos címmel megrendezett tudományos konferencián elhangzott előadások alapján. Budapest. 35–47.; Barna Attila 2018: Im Wendekreis von Notstand und Ausnahmegewalt. Politische Umbruchszeiten und außenordentliche Normsetzungsbefugnisse in

jogtörténeti elemzésemkor. A társadalom politikai térbe történő bekapcsolódásának politikai korszakhatárokat átívelő folyamatait elemezve, számos osztrák[20] és magyar társadalomtörténeti munkákra[21] tudtam támaszkodni.

A magyar historiográfiában gyakran csak széljegyzetként, néhány bekezdés erejéig kap figyelmet a demokratikus államépítés programja, amelynek mind a mai napig meghatározó olvasatát a Hajdu Tibor által konstruált „őszirózsás demokratikus forradalom" koncepciója dominálja,[22] amelynek számos elemére – minden kötelező korabeli ideológiai töltet ellenére – ma is bátran támaszkodhatunk. Ezekre reflektálva mégis időszerűnek vélem a demokratikus forradalom új szempontú megközelítését, egy tágabb időhorizontba ágyazott, transznacionális összehasonlítás segítségével.

A centenáriumhoz kapcsolódóan ugyan megélénkült a tudományos érdeklődés a világháború utáni évek magyar eseményei és folyamatai iránt. Számtalan tanulmány és számos értékes tanulmánykötet[23] is napvilágot látott. A 100 éves évfordulóra Hatos Pál vállalkozott az 1918–1919-es politikatörténeti események újszerű összefoglalására.[24] Azonban az első világháborút követő évek kapcsán a magyar történeti kutatások középpontjában hagyományosan a békeszerződéshez vezető út, a trianoni békeszerződés, a történelmi Magyarország területi integritásához való viszony áll,[25] elfedve számos meghatározó, egyéb kihívást és folyamatot, mint például az általam hangsúlyozott demokráciatörténeti folyamatokat is.

Ungarn am Beginn des 20. Jahrhunderts. in: Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs 2018/2. 441–451.; Schweizer Gábor 2019: Vihar egy közjogi szakvélemény körül, avagy közreműködtek-e a Budapesti Tudományegyetem jogászprofesszorai a köztársaság közjogi megalapozásában 1918 novemberében? In: Állam- és Jogtusomány 2019/3. 59–77.

[20] Elsősorban: Boyer 1995.; Hanisch / Urbanitsch 2006; Hanisch 2018; Binder 2019; Drobesch 2020.

[21] Többek között Bódy 2005; 2008.; 2010; 2014; 2020.; Csiki 2018.; A társadalom világháborúhoz kapcsolódó intenzív bottom-up önszerveződéséhez még Hajdu Tibor1958-as munkáját is haszonnal forgattam.

[22] Hajdu Tibor 1968: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Budapest.; Hajdu Tibor 2018: Az őszirózsás forradalomról a rendszerváltás után. In: Múltunk 2018/3. 24–42.

[23] Többek között ld: Bódy Zsombor (szerk.) 2018b: Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918 után. Budapest; Hermann Róbert / Ligeti Dávid (szerk.) 2020: 1919. A nagy szétesés. Budapest; Tomka Béla (szerk.) 2021: Az első világháború következményei Magyarországon. Budapest.

[24] Hatos Pál 2018: Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és a forradalom története. Budapest.

[25] A ma már könyvtárnyi Trianon-irodalmat áttekintése helyett külön kiemelem az Ablonczy Balázs vezette Trianon 100 és az Egry Gábor vezette NEPOTRANS kutatócsoportok új perspektívákat és eredményeket összegző publikációit.

Források és módszerek

Kutatásomban a téma szakirodalma mellett természetesen korabeli nyomtatott és levéltári forrásokra is támaszkodtam. Bécsben az Osztrák Állami Levéltár, az Osztrák Munkásmozgalmi Levéltárban, a Vogelsang Intézet levéltárában, az Osztrák Állami Könyvtár mikrofilmjei között és a Magyar Országos Levéltárban gyűjtöttem forrásokat. Elsősorban osztrák és magyar minisztertanácsi, parlamenti jegyzőkönyvekre, kormányzati és pártdokumentumokra támaszkodom. Illetve kortársak visszaemlékezései, korabeli napilapok és publicisztikák is segítségemre voltak a száz évvel korábbi események feltárásában. Ez a demokráciatörténeti értekezés azonban mégsem egy klasszikus alapkutatás. Hiszen nem csupán a korabeli források felkutatására, kiértékelésére és elemző feldolgozására épül. A másik oldalról nézve azonban mégis alapkutatásról van szó, hiszen a régmúlt, Ausztria és Magyarország egy évszáddal korábbi (demokrácia)történetét vizsgálja és hasonlítja össze egyértelműen definiált, új vizsgálatai szempontok mentén. Az elemzésemben természetesen számos korabeli forrást felhasználok, azonban a hangsúly mégsem kizárólag ezek analízisén van. A szükséges alapkutatások elvégzését követően inkább arra törekedtem, hogy megírjam a vizsgált korszak részben új szempontokat követő demokráciatörténetét anélkül, hogy a világháborút követő évek politika- és köztörténetének mindenre kiterjedő tárgyalására vállalkoztam volna.

Az értekezés jelentős részben politikatörténeti és köztörténeti események bemutatására és elemzésére épül. Egy szimpla politikatörténeti analízis azonban mégsem képes önmagában magyarázatot adni a két állam eltérő demokráciatörténeti folyamataira. Értekezésem időkerete komplex. Abból a premisszából indulok ki, hogy az 1918. őszi „demokratikus forradalmak” az első világháború végére fatális válságba süllyedő Osztrák–Magyar Monarchia szétesésének (*disembration*) következményei voltak. A fókusz az 1918. októbere és 1919. koratavasz közötti időszakon van, amikor mindkét államban egy demokratikus tranzícióra került sor. Azonban úgy vélem, hogy ezen szűk fél esztendő demokráciatörténetét csupán hosszabb időtartanú folyamatokba ágyazva lehetséges feltárni.

Ausztria és Magyarország demokráciatörténetének vizsgálatakor előszeretettel élek a komparatisztika[26] eszközével. A politikatudomány is az összehasonlító módszer segítségével

[26] Middell, Matthias 2000: Kulturtransfer und Historische Komparatistik – Thesen zu ihrem Verhältnis. In: Comparativ 2000/1. 7–41.; Tomka Béla 2005: Az összehasonlító módszer a történetírásban – eredmények és kihasználatlan lehetőségek. In: Aetas 2005/1–2. 243–258.; Keller Márkus 2005: A megértés lehetősége – az összehasonlító történetírás hasznáról. In: Aetas 2005/4. 102–111.; Haupt, Heinz-Gerhard / Kocka, Jürgen (ed.)

konstruálja és csoportosítja az egyes demokrácia-modelleket. Azonban ezek a modellek egy statikus, aktuális és pontszerű állapotot tükröznek, amelyek ugyan alkalmasak az adott államok demokrácia-gyakorlatának összehasonlítására és klasszifikálására, azonban nem képesek a demokráciatörténet szempontjából releváns folyamatjelleget visszaadni. Az „individualizáló összehasonlítás" (*individualizing comparison*)[27] alkalmas arra, hogy feltárja a hasonló fejlődési irányokat és láthatóvá tegye a különbségeket, aminek analízisem során nagy hasznát veszem.

Az institucionalista[28] elemzéskor az államhatalom szerveire fókuszálok, és elsősorban jogtörténeti megközelítésekre támaszkodom. A demokrácia proceduális megközelítését alapul véve a jogszabályi keretek feltárásával szemléltetem a két állam államhatalmi szerveinek működésbeli eltéréseit a hatalommegosztás szempontjából. Azonban igyekszek elkerülni egy kizárólagos normatív elemzést, hiszen az első világháború után nem létezett egy demokratikus „kritériumkatalógus", amelynek teljesülése esetén demokráciáról, azok hiányában pedig nem demokráciáról beszélünk. Ugyanis az 1920–1930-as években még nem létezett „befejezett tömegdemokrácia".

Egy kormányzati rendszer demokratizálódása ugyan egy állam határai között zajlik, és ennek megfelelően a történetírásban is többnyire egy ország demokráciatörténeteként jelenik meg. Azonban meggyőződésem, hogy a demokráciatörténet kutatásakor mindenképpen ki kell lépünk a hagyományos nemzetközpontú történelemszemléletből, egy kizárólagos nemzetállami fókusz ugyanis nem elégséges. Az egymás mellé helyezett, lineáris nemzeti történelmek izoláltsága helyett az egyes országok egymásra hatását is meg kell vizsgálnunk. Az értekezésben is alkalmazott *entangled history* (*Verflechtungsgeschichte, Histoire Croisée*)[29] – túlmutatva a komparatisztikán – azt vizsgálja, hogy államok, régiók, kontinensek, tetszőleges elemzési egységek között milyen összefonódások, kölcsönhatások, kölcsönös viszonyrendszerek léteznek és működnek, és ezek miként hatnak az elemzett egységek belső alakulására. A transznacionális elemzési keret nem leértekeli a nemzetállami kereteket, hanem az államhatárokat átlépő összefonódásokat és kölcsönhatásokat is figyelembe veszi. A

2009: Comparative and Transnational History. Central European Approaches and new Perspectives. New York–Oxford.

[27] Tilly, Charles 1984: Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons. New York. 87–96.

[28] Bővebben a történeti institucinalizmushoz ld.: Steinmo, Sven 2008: Historical institutionalism. In: Donatella Keating (ed.): Approaches and Methodologies in the Social Sciences. Cambridge. 118–138.

[29] Arndt, Agnes / Häberlen, Joachim C. / Reinecke, Christiane (Hg.) 2011: Vergleichen, Verflechten, Verwirren? Europäische Geschichtsschreibung zwischen Theorie und Praxis, Göttingen; Kaelble, Hartmut–Schriewer, Jürgen (Hg.) 2014: Vergleich und Transfer. Komparatistik in der Sozial-, Geschichts- und Kulturwissenschaften. Frankfurt a.M.–New York.

transznacionális megközelítés[30] középpontjában az európai társadalmak egymásra gyakorolt hatása áll. A társadalmi átalakulások vizsgálatának transznacionális megközelítése lehetővé teszi, hogy a nemzetállami határokon átnyúló dinamikákat, a transzfereket, interakciókat is bevonjuk az elemzésünkbe, ami relativizálja a nemzetállami egységekben való merev elemzési kereteket.[31] Márpedig Ausztria és Magyarország között nemcsak a dualizmusban és a világháború idején, hanem azt követően is számos határon átnyúló dinamika és transzfer működött, amelyek befolyást gyakoroltak mindkét állam demokratizálására.

Eredmények és meglátások

Az értekezésemben feltárt összefüggések nyilvánvalóvá teszik, hogy egy demokrácia intézményesüléséhez számos kisebb-nagyobb tényező együttállása és kedvező konstellációja szükséges. Ebből kifolyólag nem érdemes egy állam demokráciatörténetét csupán önmagában vizsgálni, hiszen az számos egyéb politikai, ideológiai, társadalmi, gazdasági folyamattal összekapcsolódva és kölcsönhatásban, egy adott nemzetközi kontextusban formálódik.

A 19. század második felében Európa két meghatározó folyamata, a nemzet(állam) építés és a demokratizálás – a társadalom politikai térbe és döntéshozatalba való bekapcsolódása – kölcsönhatásban állt egymással. Az intenzív iparosításnak köszönhetően a 19. század végére új, feltörekvő társadalmi rétegek kérdőjelezték meg a nemesség és polgárság számára kedvező liberális parlamentarizmust, igényt tartva a politikai döntéshozatalban való részvételre. Az őket képviselő modern tömegpártok, a Monarchiában elsősorban a szociáldemokrata pártok szorgalmazták a demokratizálást, ami akkor még elsősorban a választójog kiszélesítésében manifesztálódott.

Proceduális tekintetben a dualizmus kori Ausztria és Magyarország államhatalmi viszonyaiban nem volt inherens különbség. Sőt Ausztriával szemben – ahol az uralkodó az 1910-es években szükségrendeleti kormányzást engedélyezett és 1914–1917 között nem hívta össze a parlamentet – Magyarországon a világháború végéig működtek a parlamentáris monarchia hagyományos intézményi struktúrái, a liberális fékek és ellensúlyok intézményes keretei

[30] Bővebben a transznacionális történetírásról ld.: Zimmermann, Susan 2008.; Siegrist 2009. Budde / Conrad / Janz 2010.
[31] Frank Hadler/ Matthias Middel (Hg.): Handbuch einer transnationalen Geschichte Ostmitteleuropas. Band I. Von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg. Göttingen. 2017. 22.

(végrehajtó és törvényhozó hatalom szétválasztása, kormányzati felelősség). Ausztriában ugyan 1907-ben bevezették a férfiak számára az általános, egyenlő és titkos választójogot a birodalom egységének megóvása érdekében, azonban az osztrák parlament, birodalmi tanács (*Reichsrat*) nem tudta ténylegesen befolyásolni a végrehajtó hatalomra, amit az uralkodó és az általa kinevezett császári kormányzat gyakorolt.

A magyar konzervatív-liberális politikai elit egy brit típusú, fokozatos választójog bővítést vizionált, amely képes megőrizni a hagyományos elit hegemóniáját, nemcsak a feltörekvő társadalmi csoportokkal, hanem a nyelvi-etnikai kisebbségekkel szemben is. Az időbeli lemaradás mértékét jelzi, hogy az 1918. júliusi Vázsonyi-féle – Tisza István által alaposan megnyirbált – választójogi törvény, amelynek alkalmazására nem került sor, is csupán 15%-kal növelte volna a választójoggal rendelkezők számát.

A dualizmusban a két állam tekintetében lényegi különbség a társadalom politikai térbe való bekapcsolódásában, a politikai jogkiterjesztésben érhető tetten. Ausztriában az összbirodalmi, liberális államépítésnek köszönhetően, a törvényekben átláthatóan szabályozott szabadságjogok (szólás-, sajtószabadság, gyülekezési- és egyesülési jog) közigazgatási befolyástól mentes keretet biztosítottak a társadalom politikai térbe való bekapcsolódásához, osztály- és nyelvi-etnikai hovatartozástól függetlenül. A politikai egyesületek mellett és azokra épülve kialakulhattak a széleskörű hálózatokon nyugvó modern osztrák (és cseh) tömegpártok, amelyek a társadalom politikai döntéshozatalba való beemelését szorgalmazták és a világháború előtt már a társadalom politikai integrációját is biztosították.

Ezzel szemben Magyarországon a 19. század utolsó harmadában a „magyar szupremácia” megőrzését szolgáló magyar politikai nemzet koncepciójának szorgalmazása és a közigazgatást átszövő hivatali nacionalizmus fokozta az etatizmust. Ezért a társadalom államtól független autonóm, politikai terei – a hiányos jogi keretek és a közigazgatás befolyása miatt – kevésbé tudtak kifejlődni az ausztriaihoz képest. Továbbá a dualizmus kori magyar pártok – az ausztriaival szemben – döntően nem a modernizációval összefüggő társadalmi törésvonalak mentén szerveződtek, hanem a nemzetállamépítés, a közjogi kérdés állt a középpontban. A magyar establishment a választójog kiterjesztésének megakadályozásával tartotta fenn a nyelvi-etnikai kisebbségek és a feltörekvő társadalmi csoportok politikai döntéshozatalból történő kizárását. Ezzel ugyan megőrizte államhatalmi dominanciáját, azonban lassította és végtére meg is akadályozta a társadalom többségének reformok útján történő politikai integrációját. Az

első világháború előtt a magyar társadalom (munkásság, parasztság) politikai térbe történő bekapcsolódása ugyan megkezdődött, azonban önszerveződése, politikai integrációja hiányos maradt. A világháború előtt csak a szociáldemokrata párt lépett a tömegpárttá válás útjára, azonban a szűk választójog miatt csak parlamenten kívül tevékenykedett. A világháborút követő magyar demokratizálási kísérletet pedig nagyban nehezítette a társadalmi törésvonalak mentén szerveződő modern tömegpártok hiánya.

Az első világháborúban minden hadviselő ország vezetése törekedett a hatalomkoncentrációra és élt a polgári szabadságjogok bizonyos szintű szűkítésével, különbség csak ezek mértékében és formájában mutatkozott. A különféle megszorító intézkedések legalizálását megkönnyítette a liberalizmus visszaszorulása és a századfordulóra felerősödött, nemzetépítő erővé avanzsáló, és a világháborúban csúcsra járatott erőszakos nacionalizmus térnyerése is.

1914. nyarának általános eufóriáját azonban hamar beárnyékolták nemcsak az elszenvedett katonai vereségek, hanem a háborús erőfeszítések gazdaságra, hátországra és a mindennapi életre gyakorolt negatív következményei is. A *háború demokratizálódott* (Eric Hobsbawm kifejezése), a szenvedés és ínség mindenkit utolért. A háború második felében a *ressentiment*, a társadalom kollektív indulatai – a tömeges éhséglázadásoktól a hadiipari üzemek általános munkabeszüntetéséig – számos formában megnyilvánultak. Ami pedig hosszútávon aláásta a társadalom lojalitását a monarchiával és a fennálló renddel szemben. Az egyre fokozódó háborús kimerülési válság ellenére, a világháború végéig azonban mégis elégségesnek bizonyult az osztrák és magyar válságkezelés. Ennek egyik markáns eleme – mindkét államban – a demokratizálást legintenzívebben szorgalmazó szociáldemokrata párt válságkezelésbe történő bevonása volt.

Az utolsó háborús esztendőben a válságba süllyedő Osztrák–Magyar Monarchiát is elérte a lenini és a wilsoni „ideológiai offenzíva” (Manfried Rauchensteiner kifejezése), ami a demokrácia és a területi önrendelkezési ideájának sajátos egyvelegét eredményezte a térségben. 1918. őszén – a világháborús propagandaháború következményeként is – a demokrácia ideájának jelentősége annyira felértékelődött Európa keleti felében, amire korábban nem volt példa. A demokrácia a jó, a progresszív haladás szinonimájává vált.

1918. őszén az új államok új vezetésének – Bécstől, Prágán át Budapestig – számos operatív társadalmi-gazdasági kihívással kellett megküzdenie, ami elsősorban a háborús válságból és az új államhatárok bizonytalanságából fakadt. Az új vezetők a világháborús kimerülés miatt megbillent társadalmi kohézió helyreállítását egy önálló nemzetállam-építéstől és a

demokratizálástól együttesen remélték, az amúgy is komplex helyzetet pedig a wilsoni önrendelkezési és demokrácia ideák még tovább bonyolították.

1918. október–november fordulóján Ausztriában békés rendszerváltás történt, a *Reichsrat* három nagy tömegpártja erőszakmentesen vette át az államhatalmi szervek feletti irányítást az elerőtlenedett császári vezetéstől, anélkül, hogy a hatalomváltásba bevonták volna a lakosságot. Nem a lakosság tömeges követelése formálta 1918. október végén az új állam, Németausztria (*Deutschösterreich*) és politikai intézményeinek létrehozását. Az október elején kezdődő pártközi egyeztetések és a császári adminisztráció kompromisszumai egyaránt arra irányultak, hogy együttes erővel törekedjenek a lakosság elégedettlenségének csökkentésére, a *ressentiment* becsatornázására, a közrend és a közellátás biztosítására egy polgárháború elhárítása érdekében. A császári és a németausztriai vezetés kölcsönös kompromisszumai lehetővé tették az állam folyamatos működőképességét is, már amennyire az a háborús kimerülési válságban lehetséges volt. A császári kormányzat október–november fordulóján átadta a közhatalmi szervek feletti kontrollt, a szociáldemokrata és kereszténységi tömegpártok pedig hálózataikon keresztül biztosították a közigazgatás folyamatos működését tartományi és alsóbb szinteken egyaránt. Ez pedig az éhségkatasztrófához közeli állapotban nagyban segítette a társadalmi elégedettlenség keretezését, a közbiztonság és a közellátás fenntartását is. A németausztriai vezetés a Habsburg-kérdés „megoldását", ahogy az Magyarországon is történt, egyfajta ventilként, a *ressentiment* a becsatornázására használta. A demokratizálást pedig 1918. októberben a szociáldemokrata pártvezetés szorgalmazta, annak programját és *know how*-ját egyaránt biztosította, amit a nagynémet és a keresztényszociális pártok – jobb híján – kénytelen-kelletlen, elfogadtak.

Amint Németausztria keletkezését, úgy annak demokratizálását is egy kényszerű kompromisszum keretezte. Három, évtizedes parlamenti, politikai tapasztalattal bíró nagypárt vezetőinek jövő- és demokráciaképét kellett összhangba hozni. A szociáldemokrata Karl Renner és Hans Kelsen, államjogász által képviselt demokrácia-konstrukciók közös elemei alakították az osztrák demokratikus tranzíció keretét, amelynek kezdő és végdátuma egyaránt pontosan meghatározható. A demokratikus átmenet 1918. október 30-tól, a demokrácia szimbolikus meghirdetésétől az 1919. február 16-ai alkotmányozó nemzetgyűlési választásokig (*Gründungswahl)* tartott. Lényege pedig abban ragadható meg, hogy a demokrácia proceduális kereteinek kiépítésével törekedtek a demokrácia szubsztanciális elemeinek teljesülését biztosítani. Az Otto Bauer vezette külügyi vezetés eredményes tárgyalásainak köszönhetően, Németausztria 1919. elejétől élelmiszersegélyt kapott az egykori győztesektől és áruhitelt azt

Egyesült Államoktól. A szociális válság kezelésére a szintén szociáldemokrata Ferdinand Hanusch által vezetett népjóléti minisztérium – Európa-szerte egyedülálló – szociális háló kiépítését szorgalmazta, amelyre a parlamentben a keresztényszociális és nagynémet partnerek rá is bólintottak a társadalmi elégedettlenség és a *ressentiment* csökkentése, illetve a bolsevizálódás elkerülése érdekében. Az állam szociális felelősségvállalását elősegítő intenzív törvényhozás adta a szubsztanciális demokratizálás törvényi kereteit.

1918. november első felében Ausztriában és Magyarországon is számos különböző bázisdemokratikus, civil önszerveződés jött létre. Gombamód szaporodtak a rendkívül heterogén képet mutató polgárbizottságok (*Bürgerkomitee*), munkástanácsok (*Arbeiterrat*), népi tanácsok (*Volksrat*), paraszttanácsok (*Bauernrat)* és parasztbizottságok (*Bauerkomitee*). Ezek elsősorban a közbiztonsági és közellátási feladatokba kapcsolódtak be, jobbára a társadalmi igazságosság és a közjó biztosítására törekedtek. Legitimitásukat a demokrácia szubsztanciális ideája adta és ez jogosította fel őket arra is, hogy átmenetileg végrehajtó funkciókat vindikáljanak maguknak. A tanácsok többnyire egymástól függetlenül, kis közösségeik közbiztonságát és közellátását megóvva tevékenykedtek anélkül, hogy az állami hierarchiák és hatalmi viszonyok megváltoztatására törekedtek volna.

Sem az új németausztriai, sem a magyar vezetés nem tudta ezeket az alulról szerveződő civil kezdeményezéseket gyorsan felszámolni, még ha létezésük az általuk vizionált parlamentáris demokráciával összeférhetetlennek tűntek is. A spontán szerveződött tanácsok létére úgy tekintettek, hogy ezek segítenek a társadalom további radikalizálódását megelőzni, ezért átmenetileg az engedmények és együttműködés stratégiáját választották. Az első intézkedések között engedélyezték a polgári szabadságjogokat, a szólás, gyülekezési és sajtószabadságot, legalizálva ezzel a kisközösségek önszerveződését is.

Azonban kortársak számára a bázisdemokratikus tanácsok újszerű jelensége a háború végi felgyorsult, egymásba torlódó események forgatagában bajosan volt értelmezhető. Amit az is nehezített, hogy ezek nem egy egységes mozgalom részei, hanem nagyon heterogén érdekvédelmi csoportosulások voltak. Azonban létezésük egybeesett a lenini világforradalom tanácsrendszer propagandájának terjedésével is, és külsőségeikben hasonlítottak a szovjet-bolsevik tanácsokra. A háború utáni hónapok rendkívüli sodrásában a kortársak és a politikai vezetés számára egyaránt nehézséget jelentette a sokszínű, spontán önszerveződés és a bolsevik tanács-gondolat között különbséget tenni. A kettő pedig gyakran összemosódott, ami félelmet és ellenállást is szült.

Ausztria és Magyarország 1918. őszi folyamatai – a közös kiindulópont (az elvesztett világháború végén szétesett dualista államszövetség) és a látszólagos hasonlóságok ellenére – mégis eltérően alakultak. Az Osztrák–Magyar Monarchia rohamtempóban zajló széthullása idején a hagyományos magyar politikai elit lebénult, mert nem rendelkezett egy az Osztrák–Magyar Monarchiától független bel- és külpolitikai koncepcióval. A háborús vereség végérvényesen kikezdte a hagyományos politikai elit legitimitását, amely alternatíva és jövőkép nélkül várta be sorsa beteljesülését.

Mivel a hagyományos politikai elit nem volt képes egy politikai erők többségét magába foglaló együttmozgást kialkudni, így október második felében a politikai cselekvés és aktivitás a parlament falain kívülre került, és három szerveződési irányban folytatódott. Október–november fordulóján egyrészt a Károlyi Mihály személye körül formálódó Nemzeti Tanács, másrészt a legnagyobb aktivitást mutató szociáldemokrata párt és harmadrészt az alulról szerveződő, bázisdemokratikus kisközösségek (katona-, munkástanácsok- és diáktanácsok) alakították a magyar politikai erőteret.

Október utolsó napjaira a fővárosi fegyveres viszonyok gyakorlatilag már átláthatatlanok voltak, a politikai térben számos kisebb-nagyobb entitás tevékenysége alakította a kontrollt vesztett folyamatokat. Október utolsó napjára a Bécsben is defenzívába szoruló uralkodó számára már csak Károlyi Mihály személye tűnt az egyetlen kiútnak, ami magyarországi hatalmának esetleges átmentésével kecsegtetett. Azonban a miniszterelnöki bársonyszékkel nem járt, mint az korábban természetes volt, sem parlamenti többség, sem intakt, működőképes köz- és karhatalom. Október 31-én az állami erőszak-monopólium már olyannyira erodálódott a hadsereg és a karhatalom szétesése miatt, hogy az állam már nem tudta a közbiztonságot és magántulajdon védelmét sem garantálni.

Október–november fordulóján a háborúellenesből, állam és autoritás ellenesé váló közhangulat számos formában megnyilvánult és gyakran erőszakba torkolló módon tört felszínre, az állampolgári engedelmesség és lojalitás megrendült az állam és vezetése irányába egyaránt. Károlyi miniszterelnöki kinevezése pedig nem tudta érdemben megállítani a politikai intézmények több hete tartó szétesésének folyamatát, ahogy a lakosság állammal szembeni lojalitásvesztését sem tudta visszafordítani. Az eszköztelenség és az elszabaduló erőszakot a Károlyi-kormány egy ellentmondásos vérnélküli forradalom-narratívával törekedett keretezni.

Ausztriával ellentétben a közrend és a közigazgatás működőképességének biztosítása közel másfél hónapos késéssel valósult meg. Az országszerte szerveződő bázisdemokratikus tanácsok

közigazgatással való együttműködésének kialakításához a Károlyi-kormány nem támaszkodhatott kiterjedt párthálózatra, így azt az (Országos) Nemzeti Tanács segítségével törekedett keretezni azt. Azonban a vidéki Magyarországon az addig mindenütt jelenlévő, korlátozó és büntető államhatalom meggyengülése nem csak, sőt elsősorban nem ilyen kontrollálható tanácsok létrejöttét generálta. Novemberben a magyar vidék fellázadt. A háború során felhalmozódott *ressentiment* erőszakos lázadásokhoz vezetett. A magyar agrárnépesség spontán erőszakos, fosztogatási és lincselési akciói ellenőrizhetetlen kollektív dühkitörések voltak. A preaktív erőszakhullámot a Károlyi-kormány pedig csak erőszakkal tudta leverni. November közepén a köztársaság kikiáltásának – Ausztriához hasonlóan – szintén fontos ventil-funkciója volt, növelve a kormány forradalmi-szubsztanciális legitimitását.

A Károlyi-kormány válságkezelése a győztes hatalmak intencióihoz való alkalmazkodásra épült, amely a területi integritás biztosítása érdekében a „társnemzetek" elismerését és a demokratizálást foglalta magába. Azonban 1918–1919 fordulójára Károlyi Mihály kormánykoalíciója már mély válságban volt. A meghirdetett antantbarát, pacifista külpolitika nem hozott látható eredményeket, az ország peremterülete már idegen megszállás alatt állt. A nemzetiségi mozgalmak pedig megkérdőjelezték a magyar állam történelmi egységét.

Heidi Hein-Kircher és Steffen Kailitz koncepciójukban elsősorban azt hangsúlyozzák, hogy a területi és politikai kettős átalakulás (nemzetállam-építés és demokratizálás) elemei intenzíven hatottak egymásra.[32] Megítélésük szerint elsősorban a demokratikus és nemzeti törekvések kölcsönhatásának következménye a demokratikus kísérletek sikere vagy kudarca is.[33] Véleményem szerint azonban a nemzetállam-építés programján kívül egyéb, szituatív tényezők is markáns hatást gyakorolnak egy demokratikus tranzíció kibontakozására. A korabeli németausztriai demokratikus tranzícióval összehasonlítva a Károlyi-kormány demokratikus kísérlete a végelláthatatlan sodródás és konfrontációk, öngerjesztő dinamikák történetének tűnik, amelyek kimenete még inkább nyitott volt. A németausztriai és a magyar vezetés differens demokratizálását két tényező is jelentősen befolyásolta: a különböző demokrácia-felfogásuk és a két állam eltérő működőképessége is. Egyrészt Ausztriával ellentétben Magyarországon 1918. novemberben az állam, a közigazgatás működése és a közbiztonság egyaránt súlyos helyzetben volt. Másrészt Magyarországon a szubsztanciális demokratikus program végrehajtásakor a proceduális elemnek jóval kisebb figyelmet szenteltek, míg Ausztriában tudatosan a proceduális keretek kiépítésével biztosították a szubsztanciális elemek

[32] Hein-Kircher / Kailitz 2018.
[33] Az első világháborút követő demokratizálódás sokszínűségéről számos példa: Hein-Kircher / Kailitz 2022.

megvalósítását. A magyar *régi* parlament és az *új* kormány kibékíthetetlen(nek tűnő) ellentétje egy olyan belső dinamikát eredményezett, amely már önmagában kedvezőtlen kiindulási pontot jelentett a politikai intézmények demokratikus keretének kialakításához. Továbbá az új magyar vezetésnél javarészt hiányzott a *know-how*, a szakértelem, a gyakorlati-jogtechnikai tudás, a tervszerűség és a tudatosság is egy demokrácia implementálása kapcsán.

A demokratikus kormányprogramot hirdető Károlyi-kormány úgy kezdte és fejezte is be működését, hogy egyedül birtokolta az állami főhatalmat és egyáltalán nem létezett önálló törvényhozó szerv, vagy bármilyen intézmény, ami a kormány ellenőrzésére jogosult lett volna, amelynek a kormány felelősséggel tartozott volna. A Károlyi-kormány eredetileg ezt a kormányzati hatalomkoncentrációt csupán provizórikus állapotnak tekintette egy alkotmányozó nemzetgyűlés összehívásáig. Azonban kormánynak mindvégig csupán a forradalom-narratíva biztosított szubsztanciális legitimitását. Amit nem tudott sem egy proceduális legitimitással, egy alkotmányozó nemzetgyűlési választással (demokratikus legitimitás) ellensúlyozni, sem egy másik szubsztanciális legitimitással, például a területi integritás megőrzésével kiegészíteni. A Károlyi-kormány szubsztanciális elemekre épülő demokratikus kísérlete, a hiányos proceduális keretek ellenére mégis eredményezett mérsékelt vívmányokat. Hiszen az 1919. őszétől berendezkedő új kurzus sem hagyhatta már figyelmen kívül az 1919. eleji munkásvédelemi intézkedéseket és a munkásság kollektív jogainak állami elismerését, ahogy az 1918. novemberben meghirdetett általános, egyenlő és titkos választójogot sem.

Az 1918. koraősztől a Tanácsköztársaság 1919. márciusi kikiáltásáig tartó szűk fél esztendőt – demokráciatörténeti szempontból – a magyar történelem egy rövid, de önálló történelmi korszakának tekintem. Egyrészt ez a néhány hónap nem a Tanácsköztársaság előjátéka vagy a Trianonhoz vezető út kezdete volt, hanem – ahogy Ausztriában is – egy hosszabb demokratizálási folyamat nyílt végű szakaszának tekinthetem, amiben éppen úgy benne volt egy demokrácia megteremtésének lehetősége, mint annak sikertelensége is. Másrészt 1918. október–november fordulójának forradalmi szituációja nem csak a demokratikus tranzíció, hanem egy több évig tartó, aszinkron polgárháború nyitányává is vált. Azonban egy demokráciatörténeti megközelítés képes ennek az időszaknak a jobb és baloldal dichotómiáján, illetve a forradalom–ellenforradalom ellentétpárján nyugvó hagyományos narratívák kizárólagosságát megkérdőjelezni. Harmadrészt pedig úgy vélem, hogy még egy nem (túl) eredményes demokratikus kísérlet története is megírásra érdemes, hiszen sokat elárul magáról a demokrácia keletkezéséről.

Az első világháború vége egyszerre hozta magával a demokratikus és antidemokratikus ideák felemelkedését, mindkettő a háború gyermeke volt. Az akkoriban egyaránt kialakulófélben lévő liberális parlamentáris demokrácia és a bolsevik „világforradalom" autoriter ideái egymás antagonisztikus ellenpólusaként fogalmazták meg önmagukat. A bolsevik világforradalom annak ellenére, hogy egyetlen demokratikus berendezkedést sem döntött meg, implicit mégis hozzájárult a két világháború közötti európai parlamentáris demokráciák meggyengüléséhez. Hiszen az antibolsevizmusra épülő judeobolsevizmus növelte a radikális jobboldal vonzerőjét és mozgásterét, csökkentve ezzel a demokratikus rendszerek ellenállóképességét. Az antiszemitizmussal párosuló agresszív antibolsevizmus biztosította a magyar és az ausztriai jobboldali radikálisok felhajtóerejét is, ami a demokrácia elutasítását, és egy tekintélyelvű vezetés kialakítását szorgalmazta. Mindez pedig csökkentette a politikai szereplők és a társadalom elutasítását a politikai erőszakkal szemben, előkészítve ezzel az utat a fasiszta-nemzetiszocialista rendszerek intézményesített terrorja számára.

A tömegdemokrácia tartós konszolidálása legalább akkora kihívás, mint annak kialakítása. Ausztria két világháború közötti története is azt mutatja, hogy a demokratikus állami struktúrák lebontása megtörténhet a demokratizálás proceduális eredményei ellenére is. A tömegpártok egyfelől lehetnek a demokratizálás felhajtóerői, másrészt akár le is bonthatják annak eredményeit. Mégpedig akkor, ha a tömegpártok vezetőinek demokráciáról vallott szubsztanív elképzelései távol állnak egymástól és azt eredményesen kommunikálják társadalmi bázisuk felé. Ausztria századforduló óta tartó ideológiai-politikai megosztottságát tovább szította a világháborút követő válságban felfokozott antibolsevizmus és antiszemitizmus is. A jobb és baloldal végzetes antagonisztikus ellenségképei és az autoriter ideákat szorgalmazó paramilitáris mozgalmak tartósan gyengítették Ausztria fiatal demokráciáját. Mindez 1927-ben egy látens (hideg), 1934-ben pedig egy tényleges (forró) polgárháborúba, illetve a demokrácia teljes felszámolásába, az autoriter *Ständestaat*-ba torkollott. Magyarországon pedig az antidemokratikus és judeobolsevik tendenciák hozzájárultak a Horthy-rendszer tartós stabilitásához.

Kérdéskörhöz kapcsolódó publikációk

- Österreich und Ungarn in der bolschewistischen Sogwirkung Russlands 1917–1920. In: Ulrike Harmat (Hg.), Das Erbe der Habsburgermonarchie in den Nachfolgestaaten: Brüche und Kontinuitäten (= Sonderband zur Reihe: Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Wien 2024). 1009–1043.
- Válság és demokratizálás. Az osztrák és a magyar demokráciamodell az első világháború végén. In: Múltunk 2023/4. 4–44.
- Habsburg IV. Károly restaurációs elképzelései. Osztrák és magyar válságkezelés. In: Századok 155. 2021/5. 921–938.
- Der Erste Weltkrieg und beschleunigte Demokratisierung. Wahlrecht und Wahlen in den Verliererstaaten Österreich und Ungarn. In: Claude Frieseisen / Régis Moes / Michel Polfer / Renée Wagener (Hg.): 100 ans de suffrage universel au Luxembourg et en Europe. Luxemburg, 2021. 103–114.
- The Habsburg Monarchy, Austria and Hungary in the pull of the Russian October Revolution between 1917 and 1919. In: Burkhard Olschowsky, Tobias Weger (Eds.): Central and Eastern Europe after der First World War. Berlin, De Gruyter Verlag, 2021. 107–115.
- Condition of Democracy in Germain Austria and Hungary. 1918-1920. Hungarian Studies Review 2019-2020. ed. Árpád von Klimó / Steven Jobbit: Hungary in Transition 1918-1920. 9–35.
- System change in Austria and Hungary 1918-1919. Comparison of the political aspects of the Austrian and Hungarian crisis management. In: Radovi Zavoda (Zeitschrift des Institutes für kroatische Geschichte) Vol. 50. 2018. 103–117.
- Mitteleuropäisches Krisenmanagement nach dem Ersten Weltkrieg. Wege Österreichs und Ungarns in eine Konsolidierung. In: Wolf D. Gruner (Hg.): Historische Mitteilungen der Ranke-Gesellschaft. Jahrbuch 2018. Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2019, 359–378.
- Die Staatswerdung Österreichs und Ungarns zwischen 1918 und 1920 im Vergleich. In: Robert Kriechbaumer / Michaela Maier / Maria Mesner / Helmut Wohnout (Hg.): „Die junge Republik“ Österreich 1918/19., Wien, 2018, 198–210.

- Az osztrák béke – a saint-germain-en-laye-i békeszerződés. In: Ablonczy Balázs / Hatos Pál / Nagy Szabolcs / Szeghy-Gayer Veronika/ Zahorán Csaba (szerk.): Trianon enciklopédia. Bp, 2023. 198–201.
- Otto Bauer (1881–1938) und Béla Kun (1886–1938) im Vergleich. Mitteleuropäische Lebenswege in der Sogwirkung der russischen Revolutionen 1917. In: Jacob Frank / Riccardo Altieri (Hg.): Die Wahrnehmung der Russischen Revolutionen 1917: zwischen utopischen Träumen und erschütterter Ablehnung. Berlin, Metropol Verlag. 2019, 278–304.
- Az osztrák és a magyar válságkezelés 1918–1920. Hasonlóságok és különbségek a közös birodalom összeomlását követően. In: Századok Vol. 152. 2018/6. 1293–1320.
- Die ungarischen und österreichischen Sozialdemokraten und die russischen Revolutionen 1917. In: Rheticus Gesellschaft (Hg.): Russische Revolutionen 1917: Presseanalysen aus Vorarlberg und internationale Aspekte. Feldkirch, 2017. 165–181.
- Einflüsse der russischen Revolutionen auf die Sozialisten Otto Bauer und Bela Kun. In: Rheticus Gesellschaft (Hg.): Russische Revolutionen 1917: Presseanalysen aus Vorarlberg und internationale Aspekte. Feldkirch, 2017. 149–163.